

МӘДЕНИ МҰРА
ғылыми журнал

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ
научный журнал

CULTURAL HERITAGE
science journal

ISSN: 2708-3365

№ 2 (93)

Нұр-Сұлтан
2021

Редакциялық алқа:

А. Мұхамедиұлы,	өнертану докторы, профессор (алқа төрағасы)
Асанканов А.А.,	тарих ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі (Қырғызстан).
Әбдуақап Қара,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Түркия).
Бороффка Н.,	археология докторы, профессор (Германия).
Бейсенов А.З.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан).
Ибадуллаева З.Ө.,	тарих ғылымдарының кандидаты, доцент (Қазақстан).
Ибраева А.Г.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Ұлттық Жаратылыстану ғылымдары академиясының академигі (Қазақстан).
Касеналин А.Е.,	PhD докторы (Қазақстан).
Купаева А.Қ.,	PhD докторы (Қазақстан).
Қартаева Т.Е.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан).
Малдыбаева Р.К.,	өнертану кандидаты (Қазақстан).
Мұқтар Ә.Қ.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан).
Нұразхан А.Ш.,	педагогика ғылымдарының кандидаты, ҚР Көркемөнер академиясының академигі (Қазақстан).
Оңғар А.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан).
Самашев З.С.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан).
Төлеубаев Ә.Т.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан).
Смағұлов О.С.,	ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы (Қазақстан).
Таймағамбетов Ж.Қ.,	ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан).
Үмітқалиев Ұ.Ұ.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан).
Шамильоглу Ю.,	Висконсин университетінің профессоры (АҚШ).

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

Қазақстанның киелі жерлері

Мұқтар Ә.Қ. Алтынордалық Сарайшық ортағасырлық тарихи деректерде 4

Бөкей Ордасына – 220 жыл

Ғиззатов С.М. Бөкей Ордасының тарихи тұлғалары және олардың атқарған қоғамдық-саяси қызметтері 10

Археология

Моллақанағатұлы С. Маңғыстаудан табылған «Диуани хикмет» қолжазбасы 17

Шағирбаев М.С., Сорокин Д., Казизов Е.С., Морыксин Д.В., Бычков В.С. Исследования остеологических материалов с городища Шымкент (2019-2020 гг.) 23

Аймұхамбет Ж.Ә. Шырайлы қаланың шынайы әпсаналары 47

Алаш тарихы

Сайлаубай Е.Е., Рахметуллин Е. Шыңғыстау өңірінен шыққан қазақ байларының меценаттық қызметі мен тағдыры 55

Филология

Хамзин М. Ақын Дия қажы Ахметұлы шығармашылығы: таным және тәлім аясындағы ой-толғамдар 73

Айтмұхамбетова Б.А. «Призовой слиток на казахской поэтической ниве!» 80

Асанов Қ.Д. Сөз өнерінің насихатшылық сипаты 97

Кәріпбаев Ж.Т. Жүсіпбек Шайхисламұлының «Жүсіп-Зылиха» тақырыбындағы назирасы 104

Этнография

Жәкішева З.С. Дара тұлға 121

Жүнісқанов Е.Б. Қазақтың құсбегілік өнері 134

Музей ісі

Ахметова С.М. Қасиетті құранның поэтикалық аудармасы 140

Мәдениеттану

Мырзахметов А.Ә. Архетип және көркем шығармашылықтағы «түпсана» 145

CONTENTS

Sacred places of Kazakhstan

Mukhtar A.K. Sarayshyk the time of the golden horde in medieval historical sources 4

Bukeevskaya Horde - 220 years

Gizzatov S.M. Historical figures of the Bokey horde and their socio-political activities 10

Archeology

Mollakanagatuly S. Manuscript of «Diwani hikmet» found in Mangystau 17

Shagirbayev M. S., Sorokin D., Kazizov E. S., Moryksin D.V., Bychkov V.S. Research of osteological materials from the medieval settlement of Shymkent (2019-2020) 23

Aimuhambet J.A. Genuine legends of a beautiful city 47

Alash's story

Sailaubai E.E., Rakhmetullin E. Medical activities and the fate of the kazakh riches, emitters from the region of Chingistau 55

Philology

Khamzin M. Creativity of akyn Dia kazhy Ahmetovich: thoughts in the field of knowledge and education 73

Aitmuhanbetova B.A. Golden Zhamby in Kazakh poetry or A new look at the heritage of Zhambyl 80

Asanov K.D. Information and propaganda character of oratory 97

Karipbaev J.T. Tale by Zhusupbek Shaykhislamula on the topic «Yusup-Zylikha» 104

Ethnography

Jakisheva Z.S. Unique personality 121

Zhuniskanov E. B. The art of domestication birds of prey 134

Museum business

Akhmetova S.M. The poetic translation of the holy quran 140

Cultural studies

Mirzakhmetov A.A. Archetype and «subconsciousness» in artistic creativity 145

Хамзин М.

Қарағанды «Болашақ» академиясы,
Қарағанды қ., Қазақстан
e-mail: khamzin_m@mail.ru

АҚЫН ДИЯ ҚАЖЫ АХМЕТҰЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ: ТАНЫМ ЖӘНЕ ТӘЛІМ АЯСЫНДАҒЫ ОЙ-ТОЛҒАМДАР

Мақалада XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың отызыншы жылдарының басында ғұмыр кешкен Орталық Қазақстан өңірінің тумасы, ақын Дия қажы Ахметұлының шығармашылық жолы бүгінгі күн көзқарасымен саралаудан өткен. Өлеңдері мен дастандарындағы отаршылдыққа қарсы күрес, сондай-ақ араб, парсы поэзиясы үлгісімен туған эпикалық шығармалары ғылыми тұрғыдан талданған. Осы уақытқа дейін кең әрі ауқымды зерттеулерге арқау бола қоймаған Дия Ахметұлының шығармашылығы Мәди, Иманжүсіп, Оқа, Бабас, Түсетай т.б. ақындар шығармаларымен тығыз байланысты, органикалық бірлікте қарастырылған.

Түйін сөздер: ақын, қажы, зорлық-зомбылық, қуғын-сүргін.

Адамзат баласының тарихында Уақыт пен Кеңістік деп аталатын тарихи-философиялық ұғымдардан тыс тұратын құбылыс жоқ, адам үшін тал бесік пен жер бесіктің арасы кеңістік деп, соны жүріп өту мерзімі уақыт деп аталады. Қандай руханият туындысы болса да, ол уақыттық мәнге ие. Демек, өз уақытының сұранысына толыққанды жауап берген дүние уақыт өте келе, басқа мерзім үшін әрі танымдық, әрі тәлімдік сипатқа ие болады, яғни, философиялық ілімдегідей ағып жатқан өзенге екі рет түсе алмайсың, түсерсің-ау, бірақ ол басқа су, себебі, ағып жатыр ғой, ал, осынау қағидаға бағына бермейтін, өлмес туындылар жасаған тұлғалар некен-саяқ. Соның бірегейіне қазақта Абай жататыны белгілі, себебі, ол өз туындыларымен қазақ қоғамындағы Ренессанстың негізін қалады (Қасқабасов, 2005).

Дала данышпанының: «Сократқа у ішкізген, Иоанна Аркті отқа өртеген, Ғайсаны дарға асқан, пайғамбарымызды түйенің жемтігіне көмген кім? Ол – көп, ендеше, көпте ақыл жоқ. Ебін тап та, жөнге сал» (Абай. Энциклопедия, 1995: 520) деген толғамдары оның «Алланың өзі де рас, сөзі де рас» деген пікірмен Сократ ілімдеріне ұштасады, алайда грек ойшылының бәрін құдайға теліген әсіре ойларымен келіспейтіні де байқалады, әрине, бұл өз алдына жеке әңгіме. Бұдан шығатын қорытынды төмендегідей десек, біршама ден қоюға тұрарлық ой сияқты, яғни:

– Абайды ашындырған XIX ғасырдағы жоғарыдағыдай нақты хал-ахуал Ә. Бөкейхан, т.б. ұлылар мен ірілер құрған Алаш қозғалысының, Алаш партиясының және сәл кейінірек Алашорда үкіметінің дүниеге келуіне алғышарттар жасады;

– қазақтың алып кеңістігінде отаршылдық әрекетінің күшіне мінгені соншалық, ұлттық діл, тіл, дін өз алдына, адам болмысының мәңгірттену сияқты үдеріске бет алғаны анық еді;

– қоғамдық-әлеуметтік, рухани, тарихи, саяси жағдаяттардың ерекше ушыққаны соншалық, диалектиканың заңы болар, тарихи сахнаға танымал тұлғалар шықты.

Олар бүкіл қазақ жұртына үндеу тастады. Олар өз саяси ұстанымы, білім, зияткерлік өре-деңгейі, таным көкжиегі жағынан алғанда, әлемдегі ең атақты деген қайраткерлерден бір де кем емес еді. Ә. Бөкейхан, А. Байтұрсынов, М. Дулатов, т.б. ұлы перзенттер Алаш арыстары атанды. Олардың тәуелсіздік үшін күресі жеңіске жетпесе де, қалың қазақтың көкірегі мен санасына сәуле түсіріп кетті. Елдің әр өңірінен Алаш идеясын ұстанған серкелер шықты. Тәуелсіздік идеясын ту етіп ұстағандардың күресі, әсіресе, Орталық Қазақстан өңірінде ерекше дамыды. Сондай кезде ерекше белсенділік көрсетіп, дараланған жанның бірі – Дия Ахметұлы еді. Шын аты Мұхамедия екен. Діни ұстанымына орай Дия атаныпты. Ақын қазіргі Қарағанды облысы, Шет ауданының тумасы. Жуан атадан тараған. Арғын-Қаракесектің Керней тармағынан. Атақты Жарылған батыр, Жәнібек, Бисейіт билер, Құлжанбек болыстың жұқанасы. Әкесі Ахмет сауатты адам болған. Созақ, Ақмешіт медресесінде оқыған. Атақты Ғалия медресесінде білім алған. Бірнеше тілде еркін сөйлеп, жаза алатын білімдар жанекен. Қазақты боданына айналдырған Ресей патшалығына да, 1917 жылы билікке келіп, сол патша үкіметінің бірден-бір саяси, заңды мұрагеріне айналған кеңестік жүйеге де қарсы шыққан.

Қазан төңкерісіне дейін араб еліне барып, қажы атанған. Сол сапарында Түркия елі билігіне өтініш айтып, Стамбулдағы кітапханаларда білімін көтерген. 1916 жылы патша жарлығымен қазақтан майдандағы қара жұмысқа солдат алу науқаны басталғанда елді жаппай көтеріп, қарсылық жасаған. Кеңес өкіметі орнасымен, Ленинге, большевиктердің уәдесіне сеніп, қатты қуанады. Бірақ қитұрқы, зұлым саясаттың нақты бет-бейнесін көріп, алданғанын түсінеді. Большевиктік идеяның қарсыласы болған тек Дия қажы ғана емес еді. Егер Әбіш, Мәди, Нарманбет, Ахметбек, Күмісбек, Оқа, Бабас, т.б. ақындар туралы сөз

қозғасақ, аталмыш өңірде Алаш идеясымен қуаттанған жандардың мол екенін байқаймыз. Дия ақынның «Қайран, Алаш» өлеңіндегі:

*Үш айдай ән түзеттік болып Алаш,
Жұрт болып қазақ-қырғыз қосуға бас.
Неше жыл дәмдес болған Русиямыз,
Демеді, басын изеп,
Біреуі рас.*

*Семейге Алаш атап,
Тіктік Орда
Тілектес бір шетіміз Орынбор да.
Айырылып көп ұзамай мал-мүліктен,
Ақыры кез болдық қой қалың сорға*
(Дия қажы, 2009: 55).

Кез келген ақынның шығармасы – оның өз «Мені». Сол «Менге» жеке бас сезімі де, махаббат, сүйіспеншілігі де, жастық жалыны да – бәрі де сияды. Бұндай сарында жазылған шығармалардың жоққа тән болуы Дия ақынның ғұмыры қаншалықты тар жол, тайғақ кешуге толы болғанын аңғартады. Ел ішінде орын алған келеңсіздіктер, қызыл большевиктердің ойран салуы, жазықсыз жандардың мерт болуы, зорлық-зомбылық, қалың бұқара үміт күткен кеңес билігінің патша ұлықтарынан да артық қара халыққа қиянат көрсетуі – бәрі де оның өлеңдерінен орын алған. Ақынның шығармаларын тақырып жағынан бірнеше топқа бөлуге болады: өз өмір жолы жайлы таным-көзқарастарына негізделген өлеңдері: «Адасқақ», «Азусыз ат мінбедім», «Жаным, аман бол», «Қажы боп оңғаным», «Қош бол, елім», «Уғарға хат», «Мәннанға», т.б.; замана, уақыт келбетін кескіндеген өлеңдері: «Атылды Аман», «Бай мен милиционер», «Белсенді, бұзық, шабарман», «Ел жегіш», «Кәмпеске», «Құлғаринге», «Он алтыншы жыл», «Акілге», «Сапарғалиға», «Сотқа», «Тергеушіге», т.б.; діни тақырыпқа арналған өлеңдері: «Ғазырет Ғалы», «Алланың мың бір есімі», «Алланың ізгі аты бар», «Қажы бардық», «Мәдинаны көргенде», т.б. Ақынның өз замандас ақындарымен қысқа айтыс, әзіл-сықақ түріндегі қақтығыстары бөлендей әлеуметтік жүк көтеріп тұр деуге болмайды. Оның шығармалары жинақталып, жеке кітап болып, 2009 жылы жарыққа шықты (Дия қажы, 2009).

Ұзақ уақыт бойы ақынның туған жылы мен өмірден озған жылы белгісіздеу болып

Дия қажының 2009 жылы баспадан шыққан кітабының мұқабасы, ауызша айту бойынша салынған суреті және жинақтың титулдық беті.

Cover of the book of Diya kazhy published in 2009, picture painted in accordance with the oral description and collection's cover page.

келді. Осы жолдар авторы құқық қорғау органдарының деректеріне сүйеніп, туған жылы 1869 жыл екенін анықтады. Жалғыз Дия емес, оның замандастары, ақындар жайлы қызыл террордың қанды қасабы газет бетінде жарияланды (Хамзин, 2014). Ол туралы сәл кейіндеу айтпақпыз. Дия қажы ақынның шығармашылығында басым орын алатыны – оның дастандары. Біздің заманымызға жеткені сегіз дастан: «Ерназар – Бекет», «Әбушаһман хикаясы», «Мұхаммед», «Нұрлығайын», «Сақырап», «Шаһарбану», «Шаһи», «Шаһизада». Бұл шығармалары туралы сөз етпес бұрын, оның ірі емші болғанын, туған жері Ақшатау өңіріндегі егін егу ісіне елді баулығанын, арнайы мектеп ашып, бала оқытқанын атап өткен жөн. Және бір айтатын мәселе мынада.

«Балапан – басына, тұрымтай – тұсына» атанған аласапыран заманда кеңес өкіметі лауазымды қызметтерге сауаты бар адамдарды пайдаланған. Шет-Ақшатау өңіріне келіп, сот (судья) қызметін атқарған адам белгілі қаламгер Сапарғали Бегалин еді. Кеңес үкіметінің

адамы болғандықтан, сол үкіметтің билігіне наразы боп, ашық қарсы болған ақынды аясын ба, Дияның сот шешімімен 1931 жылы Қарқаралыда атылғаны мәлім. Ұрпақтары үнемі аңдуда болды, сенімсіз аталды, қуғын-сүргінге ұшырады.

Ақиқатын айтсақ, Абылай дәуірі біткен соң Ресей отарлау саясаты ен далада еркін жүрген, арда мінезді қазақты мәңгірт ету үшін қолданған тәсілдерінен адам жаны түршігеді. Хандық билікті жою, аға сұлтан, болыс, ауылнай, би, т.б. атқамінерлерді, ру мен руды бір-біріне қарсы қою, асқан зымияндықпен христиан дініне қазақ балаларын тарту, шоқындыру – бәрі де жүзеге аса бастады. Егер дәл осылай бола берсе, ділін де, дінін де, тілін де ұмытып, мәңгірт халыққа айналатынымызды білген саналы ел зиялылары осынау зұлымдық саясатқа қарсы шықты. Эстет-ғалымның: «Адамның үш түрлі бірлік: тән, жан, рухтан тұратыны сияқты, әр ұлттық тұтастық та үш түрлі бірліктен тұрады: ұлттық табиғат – ғарыш, психея – халықтың мінезі және логос – ой қатпары» деген тұжырымына сүйенсек, Ислам

діні, Мұхаммед пайғамбар, сол замандағы танымал адамдар мен оқиғалар – бәрі де Дия қаламы арқылы қазақтың ұлттық таным, бояуымен, түсінігімен суреттелді (Гачев, 1197). Жалпы, дін тақырыбын арқау еткен дастандар кешенді сипаттарға ие. Рабғузидың «Қиссас-ул-Әнбие», сондай-ақ «Жүсіп-Зылиха», «Зарқұм», «Салсал», «Әзірет Әлидің соғысы», «Жұм-жұма», т.б. дастандар қатарына Дия ақынның біз жоғарыда көрсеткен дастандары жатады.

Кең ауқымда алсақ, өзінің отты да өткір өлеңдерімен шындықтың бетіне тура қараған, отаршылдық саясатын әшкерелеп, өмірінің соңына дейін күресіп өткен Дия Ахметұлы кезінде М. Әуезов «Зар заман ақындары» деп атаған топтың соңғы тұяқтарының бірі. Ал дастандарымен зымыян саясатқа қарсы тұрумен қатар, қазақтың тарихи тамыры шығыста екенін дәлелдеп, асыл дініміздің жалпыадамзаттық, гуманистік сипаттары арқылы жақсылық пен жамандық, адам өмірінің мәні мен маңызы, мазмұнына үңіле алды. «Мұхаммедте» пайғамбардың үлгілі өмірін баяндаса, араб тілінен аударған «Нұрлығайында» атаның ұрпағына айтқан ғаламат өсиеті (дастан толық жетпеген) берілген, «Сақырапта» парсы ақыны Фердаусидің ұлы шығармасындағы Рүстем-Сақырап желісін өз пайымымен жазып шыққан. Арудың жар таңдауы «Шаһарбануда» бейнеленсе, «Шаһи», «Шаһизада» шығармаларында сол кезең ауқымындағы оқиғаларды баяндайды. Идея анық, тарихи тамырыңды діліңнен іздеу қажет.

Осымен түйіндей келе, газет бетіндегі жарияланған материалымызды ұсынайық.

XX ғасырдағы кеңестік билік қазақ елін отарлаған өзінің алдындағы патшалық биліктің жаңа уақыттағы бірден-бір заңды мұрагеріне айналды. Сол тұстағы жиырмасыншы және отызыншы жылдардың басында орын алған ашаршылық, ауқатты адамдарды тәркілеп, ату, асу, жер аудару, күшпен ұжымдастыру, «халық жауларын» жою – бәрі де сол кеңестік кеңістік пен уақыт аясында жүзеге асты. КСРО құрамындағы республикалар нәубет өрті шарпыған орыс елінің зиялылары көрген зұлматтан көп зардап шекпесе, аз теперіш көрген жоқ. Әлем елдерінің бірде-бірінде тәуелсіздіктің өте озық бағдарламасын жасаған асқан білімдар, ұлы феномендік құбылыс – алаш арыстарындай тұлға болған жоқ. Олардың танымы мен сұңғыла саясатына жуықтайтын іс-

әрекет жасаған басқа елдің бірде-бір қайраткері алаштың Ә. Бөкейханов бастаған ұлылары шеккен зардапты көрген жоқ. Демек, Елбасы Н. Назарбаевтың ел халқының тарихында «ақтаңдақтар» болмауына қатысты айтқан пікірлеріне сүйенсек, біздің халық өз тарихы мен жүріп өткен жолына топырақ шашпайтын бекзат болмысты халыққа жатады. Тарихыңды құрметтеп, қанша қажет болса, қандай ащы болса да, қаны сорғалаған шындықты білу одан да құнды қажеттілікке жатады.

Бұл тақырып бойынша саясаттану, тарихи сипаттағы еңбектер едәуір жазылды. Алайда, біздің пайымдауымызша, сол жүйенің нақты ғылыми тұрғыдан шынайы бет-бейнесін теориялық, философиялық сипатпен тұжырымдаған іргелі еңбектер болса, Уақыт пен Кеңістік тарихи – философиялық ұғымдары аясындағы Адам – Қоғам және Уақыт – Сана төрттағаны жарқырай көрінер еді...

Осыдан біраз жыл бұрын Қарағанды «Болашақ» университетінің ректоры Н. Дулатбековтің (қазір – Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің ректоры) бастамасымен екі ғылыми-зерттеу институты, екі ғылыми-зерттеу орталығы құрылған еді. Осынау құрылымдардың ғылыми-шығармашылық тобы осы уақытқа дейін «Сәкен Сейфуллин», «Қаз дауысты Қазыбек би» (қазақ және орыс тілдерінде), «Бұқар жырау» тұлғалық энциклопедияларын және облыс жерінде орналасқан ҚарЛАГ-тың шерлі шежіресін бірнеше том етіп жарыққа шығарды. Ресей, Қытай, Моңғолия, Түркия, т. б. елдердегі мұрағаттар деректері пайдаланылды. Жергілікті жерде әзірленгенімен, бұлар ел тарихына, қажет десеңіз, әлем тарихына ерекше үлес қосқан дүниелер. Жалпы, өңір тарихындағы рухани құндылықтарды түгендеу, ғылыми айналысқа енгізу Ұлы Даланың мәдениеті мен өркениетіне қосылған үлес десек, биылғы жылы саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу күнінде өзіміз зерттеп, көз жеткізген жайттарды оқырман назарына ұсынған жөн деп білдік. Басын бірден ашып алайық, ұлттық руханиятқа үлес қосып, қоғамдық-әлеуметтік, тарихи, саяси жағдаяттарды әлеуметтік жүкке айналдырғандықтан, зардап шеккендердің елдің басқа өңірлеріне қарағанда, біздің өңірде тым көп екендігі және ылғи ақындардың қуғын-сүргінге көбірек ұшырағаны бірден байқалады. Біз ресми құжаттар арқылы нақты деректерді

келтіріп отырмыз және ақиқатты ортаға салмақпыз. Нарманбет, Мәди, Дия, Күмісбек, Ахметбек, Қақпан, Әбіш, Қасым, Тайжан, Бабас, Түскен, Ноғай, Жуасбай, Қаппас, Оқа, Тайшыбек, Мұхамедия, т.б. – бәрі де (тұтастай тізімін келтіруді мақала көлемі көтермейді, ол – арнайы еңбектің алдағы уақыттағы міндеті) қуғын көрді, атылды, жер ауып кетті, өз беттерімен басқа өңірге кетіп, бас сауғалады.

Ізденістеріміздің нәтижесінде ҚР ҰҚК Қарағанды облыстық департаменті анықтамасын алдық.

«По материалам архивного следственного дела №04425, находящегося на хранении в Департаменте КНБ РК по Карагандинской области, проходит:

ТОКСАНТАЕВ Габбас (по другим документам Аббас), 1892 года рождения, уроженец аула №8 Шетского района Карагандинской области, казах, социальное происхождение – сын бая, гражданин СССР, грамотный, беспартийный, семейный. До ареста проживал в ауле №10 Шетского района Карагандинской области. В собственности имел 39 лошадей, 4 верблюдов, 1 корову, 70 баранов.

Арестован Окротделом ОГПУ 01 ноября 1929 года постановлением Тройки при ПП ОГПУ в Казахстане от 24 декабря 1929 года приговорен по ст. 58-7,10 УК РСФСР к ВМН – расстрелу с конфискацией имущества, который приведен в исполнение 28 января 1930 года в гор. Каркаралинске. Инкриминировалось контрреволюционная агитация против Советской власти и советизации аула, а также притеснение бедноты.

Согласно заключению прокурора Джезказганской области от 24 апреля 1989 года Токсантаев Габбас подпадает под действие ст.1 Указа Президиума Верховного Совета СССР от 16 января 1989 года «О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30-40-х и начало 50-х годов», т.е. Токсантаев Габбас – реабилитирован. На день ареста имел семью в составе: Жена – Ташкент, 7 детей данных на которых в деле нет.

Основание – архивное следственное дело №04425.

По материалам архивного следственного дела №02017, находящегося на хранении в Департаменте КНБ РК по Карагандинской области проходят:

АХМЕТОВ Мухамедия, 1869 года рождения, уроженец аула №10 Шетского района Карагандинской области, казах, социальное происхождение крестьян-баев, гражданин СССР, грамотный, (Казахское духовное училище) беспартийный, семейный. До ареста проживал в ауле №10 Шетского района Карагандинской области. В собственности имел зимовку, юрту, 11 лошадей, 2 верблюдов, 1 корову, 11 баранов, 2 коз.

Арестован Окротделом ОГПУ 22 апреля 1930 года. Постановлением Тройки при ПП ОГПУ в Казахстане от 25 июня 1930 года приговорен по ст. 58-7,8,10 УК РСФСР к ВМН – расстрелу с конфискацией имущества кроме трудовой нормы. Инкриминировалось контрреволюционная агитация против Советской власти и советизации аула, а также притеснение бедноты.

По Постановлению Президиума Карагандинского областного суда от 13 июля 1970 года по протесту прокурора Карагандинской области Казахской ССР от 29 июня 1970 года (в порядке надзора), постановление Тройки при ПП ОГПУ в Казахстане от 25 июня 1930 года в отношении Ахметова Мухамедии отменено и дело о нем производством прекращено за недоказанностью преступления, т.е. Ахметов Мухамедия – реабилитирован.

На день ареста имел семью в составе: Жена, 7 членов семьи данных, на которых в деле нет.

САТЫБАЕВ Уокас (он же Абдуокас и Ока), 1873 года рождения, уроженец аула №10 Шетского района Карагандинской области, казах, социальное происхождение – сын бия, гражданин СССР, малограмотный, беспартийный, семейный. До ареста проживал в ауле №10 Шетского района Карагандинской области. До начала коллективизации имел 600-700 лошадей, 20 верблюдов, 1000 баранов, награждался Царским правительством халатом и медалью. В собственности на момент ареста имел зимовку, юрту, 9 лошадей, 1 верблюда, 1 корову, 4 баранов.

Арестован Окротделом ОГПУ 05 марта 1930 года. Постановлением Тройки при ПП ОГПУ в Казахстане от 25 июня 1930 года, приговорен по ст.58-7,8,10 УК РСФСР к 3 годам ИТЛ. Инкриминировалось контрреволюционная агитация против Советской власти и советизации аула, а также притеснение бедноты. Постановлению Президиума Карагандинского

областного суда от 13 июля 1970 года по протесту прокурора Карагандинской области Казахской ССР от 29 июня 1970 года (в порядке надзора), постановление Тройки при ПП ОГПУ в Казахстане от 25 июня 1930 года в отношении Сатыбаева Уакаса отменено и дело о нем производством прекращено за недоказанностью преступления, т.е. Сатыбаев Уакас – реабилитирован.

В числе родных упоминаются дочери – Кульгайша, Зубаир.

Основание – архивное следственное дело №02017.

Данных о творческой деятельности вышеперечисленных граждан в материалах дела нет.

Сведениями и архивными материалами в отношении Жанбаева Абиша, Коренулы Бабаса, Каржанбайулы Тустая, Тасболатулы Жуасбая, Ханбатырулы Кумисбека не располагаем».

ҰҚК мұрағаттық анықтамасында жоқ боп шыққан Қанбатыров Күмісбекке қатысты деректі ҚР Бас прокуратурасы құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің нұсқауларымен ҚР ҰҚК Оңтүстік Қазақстан облыстық департаментінен алдық.

«Архивная справка по архивному уголовному делу №02591 в отношении Канбатырова Кумисбека.

КАНБАТЫРОВ Кумисбек, 1880 года рождения, уроженцаула №2 Шетского района Карагандинской области, по национальности казах, гражданин СССР, беспартийный, из семьи крестьян-бедняков, грамотный, служитель культа, получил духовное образование в медресе в г.г. Ташкент и Бухара, семейный. В 1931 году подвергнулся аресту органами ОГПУ Кордайского района Алма-Атинской области за контрреволюционную деятельность, по суду оправдан. До ареста работал чернорабочим на кирпичном заводе «Каганович» в поселке Ново-Павловка, проживал по адресу: поселок Ново-Павловка Кагановичского района Кир. ССР.

Сведения о составе семьи:

Отец – Акжолов Канбатыр, занимался скотоводством, умер 1884 году.

Мать – Акжолова Сулу, находилась на иждивении мужа, умерла в 1894 году.

После смерти родителей Канбатыров К. остался на иждивении своих братьев – Канбатырова Данышбека и Канбатырова Данибека, которые занимались скотоводством и работали пастухами у бая.

Жена – Канбатырова Аманбала, 1906 года рождения.

Сын – Канбатыров Аширбай, 1921 года рождения.

Сын – Лябиб, 1936 года рождения.

Сноха – Базаркуль, 1920 года рождения.

23 сентября 1940 года Канбатыров К. арестован Управлением НКВД Южно-Казахстанской области, как член антисоветской панисламской организации, систематически проводил пораженческую агитацию о скором поражении СССР в войне с соседними буржуазными государствами и торжества религии «Ислама», в этих же целях пытался эмигрировать за границу.

Решением особого совещания при НКВД СССР от 27 сентября 1941 года осужден по ст.ст. 58-10 УК РСФСР как социально-опасный элемент и приговорен к 5 годам заключения в исправительно-трудовой лагерь, считая срок с 23 сентября 1940 года.

Согласно заключению прокуратуры Чимкентской области от 31 мая 1989 года Канбатыров К. подпадает под действие ст.1 Указа Президиума Верховного Совета СССР от 16 января 1989 года «О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30-40-х и начало 50-х годов».

Осы зардап шеккендер жайлы ізденісімізді әрі қарай жалғастырмақпыз. Бұлар ел қамын жеген, өз заманының ірілері еді. Діни сенімдері мықты, замана дүмпуімен елінің, ұрпақтарының мәңгірттеніп кетпеуін ойлаған тұлғалар еді.

Әдебиеттер

1. Қасқабасов С. Абай поэзиясының ренессанстық сипаты // «Абай мұрасы – тілдік өрістің негізі» атты Халықаралық ғылыми-теор. конф. мат-ры. – А: Информ-А, 2005. – 368 б.
2. Абай. Энциклопедия. А.: ҚЭ Бас редакциясы. – Алматы: Атамұра, 1995. – 720 б.
3. Дия қажы. Шығармалары. – Алматы: ҚазАқпарат, 2009. – 300 б.
4. Дия қажы. Шығармалары. / Құраст. Т.Майбас. – Алматы: Қазақпарат, 2009. – 151 б.
5. Хамзин М. Зұлмат заманнан зардап шеккендер // Қарағанды облыстық «Орталық Қазақстан» газеті, 5.06.2014.
6. Гачев Г. Россия и Украина: диалог культур // Дружба народов, №8, 1997.

References

1. Qasqabasov S. Abai poeziasynyń renesanstyq sıpaty // «Abai murasy – tildik óristiń negizi» atty Halyqaralyq ғылыми-теор. конф. mat-ry. – A: Inform-A, 2005. – 368 b.
2. Abai. Ensiklopedia. A.: QE Bas redaksiyası. – Almaty: Atamura, 1995. – 720 b.
3. Dia qajy. Shyǵarmalary. – Almaty: QazAqparat, 2009. – 300 b.
4. Dia qajy. Shyǵarmalary. / Qurast. T.Maibas. – Almaty: Qazaqparat, 2009. – 151 b.
5. Hamzin M. Zulmat zamannan zardap shekkender // Qaraǵandy oblystyq «Ortalyq Qazaqstan» gazeti, 5.06.2014.
6. Gachev G. Rossia ı Ýkraına: dialog kúltýr // Dryjba narodov, №8, 1997.

Хамзин М.

Карагандинская Академия «Болашак»,
г. Караганда, Казахстан
e-mail: khamzin_m@mail.ru

Khamzin M.

Karaganda Academy «Bolashak»,
Karaganda, Kazakhstan
e-mail: khamzin_m@mail.ru

ТВОРЧЕСТВО ПОЭТА ДИЯ КАЖЫ АХМЕТУЛЫ: МЫСЛИ В ОБЛАСТИ ЗНАНИЙ И ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматривается, с точки зрения сегодняшнего дня, творческий путь акына Дия кажы Ахметулы уроженца Центрально-Казахстанского региона, жившего в период II половины XIX века – 30-х годов XX века. Научно проанализированы стихи акына против колониальной политики, а также поэмы, написанные в традициях арабской и персидской поэзии.

Ключевые слова: поэт, кажы, насилие, репрессия.

CREATIVITY OF AKYN DIA KAZHY AHMETOVICH: THOUGHTS IN THE FIELD OF KNOWLEDGE AND EDUCATION

The article considers career of akyn Diya haji Akhmetuly, a native of the Central Kazakhstan region, who lived in the period of the second half of the XIX century – the 30s of the XX century, from the point of view modern generation. Akyn's poems against the colonial policy, as well as poems written in the traditions of Arabic and Persian poetry, are scientifically analyzed.

Keywords: poet, pilgrim, violence, repression.